

УДК 94(477.25)

Кузнець Т.В., orcid.org/0000-0002-110X

доктор історичних наук, професор, завкафедри історії України Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Скус О.В., orcid.org/0000-0001-5063-451X

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Kuznets T.V.

Doctor of Sciences (History), professor, head of History of Ukraine Chair, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

Skus O.V.

Ph.D. (History), associate professor of History of Ukraine Chair, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

**Культурно-просвітницька діяльність Уманського
земства у висвітленні газети «Киевлянин»
Cultural and educational activities of Uman [district council](#)
represented in the newspaper “Kievlianin”**

В українській історичній науці уже досліджувалась історіографія земських установ України, організаційно-правовий статус та соціальні функції земств Правобережної України і до наукового обігу введена доволі репрезентативна джерельна база. Але найпоширеніша у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. газета «Киевлянин» не досліджувалась як джерело вивчення історії земських установ.

У даній статті систематизовані та досліджуються публікації газети «Киевлянин» про культурно-просвітницьку діяльність повітового земства одного з найбільших повітів Київської губернії – Уманського. У систематизованому вигляді почерпнута з газети інформація про Уманське земство переконливо свідчить про широкий спектр діяльності земських

установ, що умотивовано переконує, що тільки органи місцевого самоврядування можуть відстоювати інтереси регіону та успішно виконувати нагальні завдання соціально-економічного та культурного життя населення. Деталізація діяльності місцевого самоврядування на рівні мікроісторії є переконливим свідченням переваги його діяльності у порівнянні з державним управлінням у вирішенні конкретних регіональних проблем. І саме газетні публікації про діяльність земства, систематизовані за проблемно-хронологічним принципом дають можливість для такої деталізації. Тим більше, що публікації «Киевлянина» про діяльність земств не були предметом комплексного дослідження.

Ключові слова: газета «Киевлянин», земства на Правобережній Україні, Уманський повіт, місцеве самоврядування, Уманське земство, культурно-просвітницька земська робота.

The reform of decentralization in Ukraine, which envisages the formation of effective local self-government and territorial organization of power, updates the new understanding of the historical experience of administrative reform implementation in the past. The reform of 1864 can be treated as a good example as it introduced local self-government (council) in the districts and provinces. Besides, provincial and district institutions were created and they provided regulatory (provincial and district assemblies) and executive functions (provincial and district councils). On the territory of Right-Bank Ukraine the elective self-government was introduced by the imperial decree of 14 March, 1911. Before the First World War [district councils](#) actively contributed to the cultural and economic development of the region. The economic crisis during the war and the revolutionary upheavals slowed their activities, although [such councils](#) were officially valid until the end of 1919 and were abolished by the decree of the Soviet Government on 22 January, 1920.

The activities of [district councils](#) in Right-Bank Ukraine have been analysed in many prominent works of both domestic and foreign scholars. They

studied the [district councils](#)' historiography, their organizational and legal status and social functions, political, organizational and legal foundations of their self-government, economic and cultural activities of their institutions. As a result, a representative source base was formed and it includes various types of historical sources. However, only some of them have been put into scientific circulation. The provincial newspaper "Kievlianin (Kyiv Resident)" published in 1864-1919 throughout the Southwestern region of the Russian Empire and having a circulation in 5 000 copies in the 1890s was one of such sources.

This newspaper published among other things the reports about Uman district council, which was formed in July 1911 as an elected body of local self-government. In 1912-1919 "Kievlianin" issued about sixty reports on the formation and activities of Uman district council, and about forty of them depicted its cultural and educational work. Such materials were not the subject of a separate research and were not introduced into scientific circulation. And since Uman district was one of the largest in Kyiv province (the third largest in area and the second largest in population among twelve districts) the analysis of publications on district self-government has cognitive and scientific interest.

Thus, the relevance of this research is determined by two groups of factors, namely: the need for retrospective reflection on the existing experience of the creation and functioning of local self-government elected bodies for current administrative reforms and the presence of historical sources which were not introduced into the scientific circulation. All these can be useful to expand the understanding of local government activities and opportunities. The novelty of the work is defined by the presented theme, which was not the subject of a separate research.

The purpose of the work was to systematize the publications on Uman district council in the newspaper "Kievlianin" dated by 1911-1919 and to determine the directions of its cultural and educational activities for deepening general idea by specifying the information about functions of local self-government bodies in late 19th – early 20th centuries.

The scientific, objectivity and historicism principles and some historical methods ([specific](#) searching and systemic structural) made it possible to present information from the newspaper as a complex system of Uman district council's cultural and educational activities.

The article also deals with the materials on the personnel of Uman district council. Besides, cultural and educational work is represented in the following directions: arrangement of telephone network; introduction of a general school network and education of all school-age children through opening parallel classes in large schools and construction of new school premises; financial support for major parish church schools; provision of libraries; agricultural education; assistance in organizing medical aid to the population.

The article provides general conclusion that the systematic publications of Kyiv provincial newspaper "Kievlianin" about Uman district council gave clear idea of the directions in cultural and educational work of local self-government institutions. About forty newspaper notes on the activities of district council in 1911-1914 convincingly testify about its involvement in all areas of cultural enlightenment. The existing experience is surely to require new rethinking, study and consideration for the implementation of the modern reform in decentralization of management. Economic activity of Uman district council is stated to be a promising issue for investigating and the newspaper "Kievlianin" as a source for researching the history of district councils in Kyiv province should be comprehensively studied.

Key words: newspaper "Kievlianin", district councils in Right-Bank Ukraine, Uman district, local self-government, Uman district council, district council's cultural and educational activities.

В умовах реалізації в Україні реформи децентралізації, яка надає органам місцевого самоврядування стимул покращувати життя громад, та пошуку оптимальної моделі державного управління та місцевого

самоврядування логічним є переосмислення досвіду подібних перетворень в минулому. Мається на увазі досвід управлінських нововведень другої половини XIX – початку XX ст., що започатковувались земською реформою 1864 р. Положенням про реформу запроваджувалося місцеве (земське) самоврядування з розпорядчими у формі земських зборів та виконавчими – земські управи – функціями. Повноваження та функції земств стосувались сприяння розвитку господарства, транспорту та зв'язку, соціального захисту населення, освіти і медицини, що є співзвучним із завданням сучасної реформи децентралізації – формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення повноцінного життєвого середовища для громадян, облаштування місцевої інфраструктури, модернізація шкіл, лікарень та ін. Така співзвучність управлінської реформи 1864 про створення земських установ та реформи про децентралізацію шляхом формування об'єднаних територіальних громад (ОТГ) згідно із Законом України від 5 лютого 2015 р. «Про добровільне об'єднання територіальних громад» актуалізує потребу ретроспективного осмислення наявного досвіду функціонування земств. Актуальності додає і те, що значима для сьогодення проблема становлення та функціонування земських установ у «неземській» Київській губернії є недостатньо вивченою, так як у вітчизняній історичній науці детальніше досліджувався триваліший за часом досвід функціонування земств в Лівобережній та Південній Україні.

Реалізація земської реформи у шести українських губерніях Лівобережної, Слобідської та Південної України здійснювалася упродовж 1865-1870 років, на території ж Правобережної – в Київській, Подільській та Волинській губерніях – тільки з 1904 року запроваджувались спрощені земські установи у формі губернських комітетів і лише з квітня 1911 року у повній мірі почало діяти положення про земства 1864 року і то з деякими змінами. Земства на українських землях діяли до кінця 1919 р. і офіційно були ліквідовані декретом радянського уряду від 22 січня 1920 року. Короткий термін їх функціонування та радянські ідеологічні стереотипи в

оцінках місцевого самоврядування не сприяли усебічному вивченню діяльності земств, тим більше у регіональному вимірі. А так як саме на рівні мікроісторії найяскравіше увиразнюється діяльність органів місцевого самоврядування, то це умотивовує логічність визначення вузьких територіальних рамок дослідження. Тим більше, що для вивчення та висвітлення діяльності земств у вузьких межах повітів є історичні джерела, які не введені до наукового обігу. До таких джерел відносяться публікації однієї з найвпливовіших і найбільших газет помірковано-ліберального спрямування – «Киевлянин». Вона виходила у 1864-1919 роках, причому, з 1879 р., за виключенням деяких періодів – щоденно, тиражем до 5 тис., примірників. На шпальтах «Киевлянина» опубліковано близько шістдесяти матеріалів про діяльність Уманського повітового земства, які не були предметом спеціального вивчення.

Вважаємо, що систематизація та аналіз публікацій газети «Киевлянин» про діяльність земського самоврядування в одному з найбільших в Київській губернії повітів (Уманський повіт третій за величиною площі та другий за чисельністю населення серед 12 повітів губернії – авт.) наглядніше ілюструвати багатогранну діяльність земства та зміцнить переконання у більшій ефективності роботи місцевого самоврядування у порівнянні з державним управлінням. Хоч діяльність повітового земства тривала не довго і діяло воно поряд з органами державної влади, все ж деталізація її напрямів та результатів є переконливим свідченням ефективності вирішення важливих регіональних проблем.

Історіографію діяльності земських установ України (1864-2001 рр.) висвітлила І. М. Миколаєнко, яка у низці наукових статей представила аналіз енциклопедичних та довідкових видань про утворення та діяльність земств на українських землях, охарактеризувала земську статистику на території України, дослідила висвітлення діяльності видатних постатей українських земств, аналізувала деякі архівні матеріали як джерела дослідження діяльності земських установ і на дисертаційному рівні здійснила

комплексний аналіз історіографії (Миколаєнко, І. 2003). Організаційно-правовий статус і соціальні функції земств Правобережної України у 1904-1917 рр. теж знайшли висвітлення в історичній науці (Огієнко, О. 2010). У полі дослідницького інтересу перебували земства Правобережної України і у плані висвітлення таких питань як політичні та організаційно-правові засади діяльності земського самоврядування, його господарська та культурно-просвітницька (Верховцева, І. 2004). Деякі аспекти історії земських установ Правобережної України знайшли висвітлення у наукових працях іноземних дослідників, зокрема К. Мацузато (Мацузато, К. 2003) та Д. Бовуа (Бовуа, Д. 1998). Поцінуючи праці дослідників історії земств Правобережної України, варто зазначити, що широкі територіальні межі наукового пошуку виключають локалізацію в окремих адміністративно-територіальних одиницях, у даному випадку – висвітлення діяльності одного повітового земства, а тому Уманське земство не було в полі їх дослідження.

Газета «Киевлянин» теж окремо не досліджувалась як джерело висвітлення діяльності земських установ Київської губернії, а тим більше – одного з її повітів. Хоч аналогічні дослідження проводились і, наприклад, журнал «Русская мысль» вивчався як одне із джерел про діяльність земств в Україні (Миколаєнко, І. 2000).

Тому з урахуванням актуальності та ступеня наукової розробки історії земств Правобережної України вітчизняними та зарубіжними вченими, бачиться доцільним систематизувати публікації газети «Киевлянин» про культурно-просвітницьку діяльність Уманського повітового земства, що доповнюватиме джерельну базу історії діяльності земських установ та поглиблюватиме загальні уявлення про ці органи місцевого самоврядування. Наукова новизна такого дослідження полягає як у самій постановці проблеми, так і у визначенні його територіальних меж.

Джерельну базу дослідження складають щорічні комплекти газети «Киевлянин» за 1911-1919 роки. Саме з червня 1911 р. газета почала повідомляти своїх читачів про проведення земських виборів у Київській

губернії, а з липня – про утворення та діяльність Уманського повітового земства. На основі принципів науковості, об'єктивності, історизму з використанням спеціально-історичних методів конкретно-пошукового та системно-структурного систематизовані газетні публікації про Уманське земство, діяльність якого представлена як цілісна система. Проблемно-хронологічний метод дав можливість систематизувати виявлені публікації за напрямками діяльності земства і у хронологічній послідовності. Методи аналізу та синтезу уможливили зведення усієї виявленої інформації про діяльність Уманського повітового земства до єдиної системи, а також викласти матеріал в певній послідовності та логічній завершеності.

Метою даної наукової розвідки є систематизація виявлених у газеті «Киевлянин» за 1911-1919 роки публікацій про Уманське повітове земство за напрямками та формами діяльності для поглиблення шляхом конкретизації на мікрорівні загальною уявлення про виборні органи місцевого самоврядування, що діяли на Правобережній Україні на початку ХХ ст. Комплексне висвітлення їх діяльності сприятиме утвердженню розуміння про необхідність нового осмислення їх досвіду, а деталізація публікацій про одне повітове земство у губернській газеті, яка поширювалась на весь Південно-Західний край Російської імперії, утверджуватиме в думці про важливість управлінської реформи.

Реалізація мети передбачала виконання таких завдань: виявлення публікацій про Уманське повітове земство на шпальтах газети «Киевлянин», систематизація газетних повідомлень за окремими темами, що уможливило визначення основних напрямів діяльності земських установ; виклад змісту публікацій у хронологічній послідовності, що ілюструє розширення поля діяльності повітового земства.

Організаційне оформлення Уманського повітового земства було завершено на надзвичайних зборах повітових гласних, які під головуванням повітового предводителя дворянства барона Юрія Федоровича Мейєндорфа відбулися в Умані 30 липня 1911 року. Після подячної молитви та

відповідних привітальних промов було сформовано повітову земську управу у такому складі: головою Ю. Ф. Мейєндорф, його заступником О. Є. Єлісеєв, членами Л. В. Костенко і Т. М. Доманицький. Губернськими гласними були обрані: О. К. Фещенко, В. Є. Чернов, князь С. А. Долгорукий, М. Є. Ящик, І. А. Штейнберг, від селян – Д. Є. Гулько, від польської курії О. О. Іванський. Членами землевпорядної комісії обрали Г. Д. Яневського, М. Є. Ящика і К. У. Муленка; членами училищної ради – М. М. Ковеснікова і М. П. Крижановського. До губернського агрономічного товариства були делеговані І. Е. Попандопуло і В. В. Козаковський, а повітовий його осередок склали: І. Е. Попандопуло, Д. І. Дунін, М. О. Базильський, Є. Ф. Науменко і К. С. Притика (Киевлянин, 1911, №212, с.3). У газетній замітці про затвердження земських виборів від 14 серпня 1911 року повідомлялося, що 12 серпня 1911 р., київський губернатор затвердив на посадах голів і членів земських повітових управ Київської губернії, у тому числі і по Уманському повітові (Киевлянин, 1911, №223, с. 4-5). Кореспондент «Киевлянина» про результати виборів Уманського повітового земства повідомляв, що до його складу «вошли, большей частью, старые знакомые лица, направление которых и деловой ценз известны» (Киевлянин, 1911, №281, с.5). Тому місцеві оцінки та прогнози на те, чим порадують земці, були неоднозначними: від оптимістичних у прогресивних колах до песимістичних серед чорносотенців. Полярність оцінок була зумовлена не лише діловими якостями і політичними поглядами новообраного земського керівництва, а й різноманіттям думок щодо земств загалом. Перші збори Уманського повітового земства, з дозволу губернатора, були призначені на 25 жовтня 1911 р. (Киевлянин, 1911, №293, с.4).

У такому складі керівництво Уманського повітового земства працювало упродовж трьох років, а наприкінці липня 1914 р. розпочалася нова виборча кампанія: вибори на з'їздах уповноважених на повітові виборчі збори та вибори гласних. Терміни виборів в Уманському повіті були встановлені земською управою такі: 27, 28 і 30 липня вибирали

неповноцензових уповноважених, а 10 і 12 серпня – вибори земських гласних (Киевлянин, 1914, №193, с.3). Нові вибори дещо змінили персональний склад Уманської земської управи, але головою її знову обрано Ю. Ф. Мейєндорфа. За освітою цивільний інженер, він був досить популярним серед земських діячів Київської губернії. «Киевлянин» про нього писав: «Кристалльно чистый, прямой, на редкость благородный барон Ю. Ф. был глубоко уважаем и ценим... В земских кругах Киевской губернии он был представителем либерального направления...» (Киевлянин, 1919, №30, с.2). Після перевороту 1917 року він був переобраний головою уже «демократичної» земської управи, але як «...глубокий и убежденный либерал и демократ, он вскоре увидел, что с нашими «демократами» – углубителями революции работать нельзя» (Киевлянин, 1919, №30, с.2). Тому він залишив посаду голови Уманської земської управи.

Поле діяльності Уманського земства було надзвичайно широким і не обмежувалося лише культурно-просвітницькою та господарською діяльністю. У травні 1912 р. кореспондент «Киевлянина» повідомляв, що одним з перших на повітових земських зборах розглядалось питання про влаштування в повіті телефонної мережі, зокрема передбачалося влаштувати в Умані центральну телефонну станцію і тридцять її відділень в населених пунктах повіту загальною протяжністю 342 версти (Киевлянин, 1912, №136, с.4). До кінця 1913 р. телефонна мережа в Уманському повіті була створена і в лютому 1914 р. було завершено розробку проекту з'єднання телефонних мереж Уманського з Гайсинським повітом Подільської губернії. Плата за дзвінки з гайсинської мережі в усі пункти Уманського повіту складала 30 коп. за 5 хвилин, а оплата викликів до телефону через кур'єра – 10 коп. Плата за користування телефоном в Уманському повіті надходила до Уманського земства, а в Гайсинському - до тамтешнього (Киевлянин, 1914, №49, с.3). У березні 1914 р. Таращанське земство запропонувало Уманському з'єднати телефонні мережі обох повітів. А так, як вирішувалось питання про встановлення телефонного зв'язку між Таращею та Києвом і Черкасами, то

з'явилась можливість телефонного зв'язку з цими містами (Кивлянин, 1914, № 80, с.3). А в червні 1914 р. «Кивлянин» повідомляв, що Гайсинське повітове земство запропонувало Уманському спільно використовувати телефонні мережі обох повітів (Кивлянин, 1914, №169, с.3). У 1915 р. було встановлено телефонне сполучення Умань-Єлисаветград, влаштоване за земські кошти одноіменних повітів (Киевлянин, 1915, №2, с.3). У рубриці місцевих новин газета від 7 жовтня 1915 р. повідомляла, що Уманське повітове земство шляхом приєднання своєї телефонної мережі до мережі Єлисаветградського повіту вийшло на сполучення з м. Вознесенськ Херсонської губернії. А так як весною 1916 р. планувалося завершення телефонного з'єднання Вознесенська з Одесою, то створювалась лінія телефонного зв'язку Київ – Умань – Єлисаветград – Вознесенськ – Одеса (Кивлянин, 1915, №276, с.2). Тобто саме за кошти земств вирішувались важливі питання сполучення.

Новообране Уманське земство на перших зборах на порядок денний поставило питання про впровадження загальної освіти. У ході його обговорення констатувалось, що запровадження загальної шкільної мережі гальмується будівництвом шкільних приміщень. А тому прийнято рішення про те, щоб в багатолюдних селах при існуючих училищах відкривати паралельні класи не дочекуючись зведення нових шкіл. У якості експерименту вирішено відкрити такі класи при двох училищах – у селах Війтівці та Ладжинці. Як двокомплектні вони мали працювати у дві зміни, стосовно церковнопарафіяльних шкіл, то повітові земські збори висловили побажання, щоб у загальну шкільну мережу включалися тільки ті, які відповідають усім вимогам до земських шкіл: і у плані програми, і в плані їх благоустрою. А з метою пришвидшення шкільного будівництва було вирішено будувати приміщення тільки для шкіл. Що ж до учительських квартир, то їх доцільніше орендувати (Кивлянин, 1912, №136, с.4).

На других повітових земських зборах у грудні 1912 р. знову обговорювалося питання про народну освіту. Був затверджений план

створення єдиної шкільної мережі з терміном реалізації десять років. Ним передбачалося відкриття 126 нових шкіл на 396 комплексів для 50,4% дітей шкільного віку, які все ще залишалися поза системою початкової освіти. Школи планувалося відкривати з чотирирічним курсом навчання та обов'язковим вивченням основ сільського господарства, елементарних відомостей з гігієни та санітарії. Витрати на реалізацію такого плану обраховувались сумою в 4 587 106 рублів (Києвлянин, 1912, №356, с.5). Підготовлений Уманським повітовим земством план створення єдиної шкільної мережі був затверджений міністерством народної освіти в серпні 1913 р. (Києвлянин, 1913, №288, с.3).

Щодо виділення земських коштів церковнопарафіяльним школам, то у числі 77 «Києвлянина» від 18 березня 1914 року повідомлялося про таке непорозуміння в Уманському повіті. Ще у 1913 р. Уманське земство постановило включити до земської шкільної мережі 19 нових комплексів церковнопарафіяльних шкіл з видачею єпархіальному відомству 1 523 руб. так як сільські громади саме стільки виділяли коштів на їх утримання. При цьому обумовлювалося, що ці кошти виділяються тільки на 1914 р. і то як виключення. Також земство постановило, щоб повідомити сільські громади дев'ятнадцяти населених пунктів повіту про звільнення від виплати коштів церковнопарафіяльним школам. Саме ця остання постанова Уманського земства була опротестована Київською єпархіальною училищною радою шляхом подання скарги київському губернаторові. Від губернатора скарга була направлена Уманському земству, яке, ознайомившись з нею, не тільки не погодилось з мотивами, викладеними у ній, а й відмовилося видати уже виділені школам кошти. Більше того, з огляду на таку ситуацію Уманська земська управа відклала вирішення питання про включення до земської шкільної мережі раніше визначених 19 церковнопарафіяльних шкіл повіту (Києвлянин, 1914, №77, с.3).

Це та інші невідкладні питання обговорювались на позачергових повітових земських зборах 22-24 березня 1914 р. Кореспондент

«Киевлянина» писав, що у доповіді з цього питання пояснювалось: за рішенням третіх повітових земських зборів деякі церковнопарафіяльні школи Уманського повіту були включені в земську шкільну мережу з видачею земством грошової допомоги цим школам, але при умові, що сільські громади звільняються від утримання цих шкіл. Це рішення земства зумовило відмову сільських громад платити гроші духовному відомству на церковнопарафіяльні школи. В результаті склалась така ситуація: земських коштів було недостатньо для утримання шкіл, а сільські громади відмовлялись сплачувати у духовне відомство для їх фінансування. У пошуках способу вирішення цього питання духовне відомство звернулось до Уманського земства з пропозицією переглянути своє рішення і відмінити його у частині звільнення сільських громад від внесення коштів на церковнопарафіяльні школи. Така пропозиція мала і прихильників, і противників, а врешті після гострих дебатів земські збори ухвалили рішення про те, щоб пропозицію єпархіального відомства відхилити і підтвердити попереднє рішення зборів – видавати на церковнопарафіяльні школи субсидії тільки за умови звільнення сільських громад від збору коштів на школи (Киевлянин, 1914, №90, с. 3-4). Тобто Уманське земство продемонструвало свою готовність фінансувати і ті церковнопарафіяльні школи, які включалися у його шкільну мережу.

У піклування про поширення освіти включалася турбота земства в про бібліотеки. На сторінках «Киевлянина» знайшов висвітлення такий сюжет з діяльності Уманського земства у цій сфері: коли 9 червня 1912 р. з'явилися нові правила про земські бібліотеки, що знаходились при школах, то збори Уманського повітового земства 22-24 березня 1914 р. ухвалили рішення про порушення клопотання перед урядом про їх відміну і оскарження перед попечителем Київського учбового округу дій директора народних училищ Київської губернії. Мова йшла про те, що на основі нових правил директор народних училищ розпорядився про вилучення із земських шкільних бібліотек книг «на малорусском наречии» (Киевлянин, 1914, №90, с. 3). До

того ж, збори Уманського земства ухвалили рішення про перенесення усіх існуючих при школах бібліотек в окремі наймані приміщення і про порушення клопотання про відкриття нових бібліотек на основі правил про них від 28 лютого 1906 року, якими обумовлювалось не підпорядкування бібліотек інспекторові народних училищ.

У наступних номерах «Киевлянина» питання про народні бібліотеки продовжило обговорюватись, а для повного розуміння позиції Уманського земства 10 квітня 1914 року була опублікована резолюція шкільної комісії земства. У ній назначалось, що розпорядження директора народних училищ Київської губернії про вилучення з бібліотек «изданий на малороссийском языке неправильно по существу...» так як йде в розріз із заходами боротьби з пияцтвом та підвищення загального культурного рівня сільського населення. Низький рівень культури, про що свідчило поширення п'янства, хуліганства та злочинності, пояснювався в резолюції «...отсутствием разумных развлечений и слабым распространением доступной понимаю и интересной по содержанию для местного населения книги на родном языке» (Киевлянин, 1914, № 98, с. 3). Таке пояснення шкільної комісії Уманське повітове земство поклало в основу свого оскарження розпорядження директора народних училищ Київської губернії.

Одним із напрямів діяльності земств було агрокультурне просвітництво населення, яке здійснювалось у різних формах. Для популяризації агрономічних знань земські працівники влаштовували курси для селян та вчителів. Курси користувались популярністю і, закономірно, що «Киевлянин» публікував інформацію про них. Від 8 липня 1912 р. газета інформувала, що 1 липня в Умані завершилися місячні сільськогосподарські курси, організовані повітовою земською управою для тридцяти селян Уманського повіту (Киевлянин, 1912, №187, с.5). А у газеті за 15 липня 1912 року опублікована інформація про 10-місячні сільськогосподарські курси в Умані, на яких теоретичні та практичні заняття щоденно проводились не менше дев'яти годин (Киевлянин, 1912, №194, с.4). Оцінюючи організовані

Уманською повітовою земською управою сільськогосподарські курси, кореспондент «Киевлянина» зазначав, що вони «еще раз наглядно доказали, насколько в деревне назрела потребность к переходу к более усовершенствованным и умелым способам ведения крестьянского хозяйства» (Киевлянин, 1912, №230, с.3). Наголошувалось, що земство не могло прийняти на курси усіх бажаючих: вони були розраховані тільки на 40 осіб, а прийнято 43 особи з 28 сіл Уманського повіту. Курсистам проводились екскурсії в Уманське училище садівництва та землеробства, прочитано курс лекцій та проведено низку практичних занять.

Місячні курси земство влаштовувало і наступні роки, але це була не єдина форма підвищення рівня сільськогосподарських знань та поширення агрокультури. «Киевлянин» від 12 червня 1913 р. містив інформацію про те, що Уманська земська управа провела «агрономическое совещание, посвящённое разрешению вопросов по проведению в народ агрокультурных знаний» (Киевлянин, 1913, №160, с.4). У прийнятій ухвалі зазначалося, що головну увагу потрібно звернути на позашкільне поширення сільськогосподарських знань серед населення. Не обмежуючись щорічними місячними курсами, читаннями та бесідами агрономічного персоналу, потрібно проводити ще й періодичні двотижневі курси. Для реалізації цього завдання було вирішено влаштувати пересувний музей і запровадити посади агронома-лектора з платнею 3 тис. руб. на рік, його помічника з окладом 2 тис. на рік та працівника музею з окладом 500 рублів, а на влаштування музею виділити 2 500 рублів. Кошторис агрономічних заходів на 1914 р. було затверджено в сумі 173 859 рублів. У цю суму входили витрати на утримання агрономів та музею, на курси для організації і ведення ручної праці, кредит на боротьбу з польовими шкідниками (мишами та сусликами), на запрошення інструкторів з кустарних промислів, на введення нової – шостої посади дільничного агронома з місцезнаходженням у містечку Дубова Уманського повіту, на облаштування агрономічних ділянок з квартирами для агрономів. Планувалось преміювання за якісну весняну оранку, відкриття прокатних

станцій сільськогосподарського реманенту, надання безпроцентних позик на придбання сільськогосподарських машин.

Піклувалось земство і влаштуванням курсів для учителів. Метою таких курсів «является сообщение основных сельскохозяйственных знаний тем работникам на ниве народного образования, которые пожелали бы эти знания приложить на ниве полевой» (Киевлянин, 1914, №193, с. 3). Таких учителів завжди було багато, а на курси в червні 1914 р. було зараховано 170 осіб. Півтори місяці курсисти вивчали питання землеробства, садівництва, городництва, бджільництва, шовководства і т.д. Базою проведення курсів для учителів було Уманське училище садівництва та землеробства.

Агрокультурне просвітництво Уманського земства супроводжувалось широким розгортанням наукових та прикладних досліджень. Від 8 червня 1913 р. «Киевлянин» писав про успіхи уманських земських ветеринарів у дослідах по штучному заплідненню коней, які були зафільмовані і відправлені до Петербурга для демонстрування на лекціях для земських ветеринарних лікарів (Киевлянин, 1913, №156, с. 2). Про проведення польових дослідів «Киевлянин» 29 жовтня 1913 р. повідомляв, що член Київської губернської земської управи (делегований Уманським земством – авт.) О. К. Фещенко разом з спеціальною земською комісією вибрав для влаштування в Уманському повіті районного дослідного поля ділянку землі, яка належала Уманському училищу садівництва і землеробства (Киевлянин, 1913, №298, с. 4). А 20 листопада 1913 року «Киевлянин» у рубриці «Местные известия» повідомляв, що в Уманському повіті відведено землю під дослідну станцію, влаштування якої розпочнеться на весні 1914 року (Киевлянин, 1913, №320, с. 3). У тій же рубриці газети від 28 листопада 1913 р. повідомлялося, що 55 дес. землі під дослідну станцію Уманського земства уже відмежовано (Киевлянин, 1913, №328, с. 4).

Займалися земства і організацією надання медичної допомоги населенню. Кореспондент «Киевлянина» 19 травня 1912 р. повідомляв, що однією з самих невідкладних справ в Умані є влаштування нової лікарні.

Зазначалося, що становище, коли місто з населенням від 40 до 50 тисяч населення має тільки одну лікарню, нормальним назвати не можна (Києвлянин, 1912, №137, с. 4). Земська лікарня на 30 ліжок переповнена і багато хворих не можуть отримати медичну допомогу. «Києвлянин» за 12 жовтня 1912 р. писав, що з ініціативи губернської адміністрації під головуванням губернського «врачебного инспектора» В. І. Орнатського в Умані проведено нараду представників міської влади, земства та лікарського персоналу, на якій обговорювались питання організації медичної допомоги мешканцям міста та повіту. Міський голова Умані В. А. Долбін аргументовано доводив, що для задоволення потреб в медичному обслуговуванні тільки населення міста Умань міська лікарня має містити 200 ліжок. Коштів міського бюджету для цього не вистачить, тому необхідна допомога земства. Але, утримуючи власну земську лікарню на 30 ліжок, Уманське земство не могло повністю взяти на себе забезпечення медичної допомоги для усього населення повіту. Голова земської управи Ю. Ф. Мейєндорф узяв на себе обов'язки відкриття окремої лікарні для венеричних хворих за умови, що військове відомство передасть вільні приміщення в с. Маньківка. До вирішення цього питання Уманське земство зобов'язалося відкрити для таких хворих тимчасову лікарню на 10 ліжок. Крім того, земство покривало усі витрати на оснащення самого приміщення і утримання хворих при єврейській лікарні.

Уманське земство на зборах у грудні 1912 р. ще раз детально обговорило необхідність надання допомоги венеричним хворим. «Києвлянин» повідомляв своїм читачам про ухвалу зборів з цього питання. Було прийняте рішення про відкриття при уманській земській лікарні відділення для хворих на сифіліс, так як за свідченням місцевих лікарів, «в деревнях, лежачих в соседстве с сахарными заводами, значительное число семей поголовно больны сифилисом» (Києвлянин, 1912, №356, с. 3). Таке відділення відкривалося на 25 ліжок.

На початку лютого 1913 р. «Киевлянин» знову повідомляв про стан справ з організацією медичного обслуговування в Умані. У доволі розлогіх кореспонденції йшлося про те, що це питання перебувало на контролі київського губернатора, який заслухав звіти і міського голови, і голови Уманської повітової земської управи. Міська влада звинувачувала земство за більшу увагу до мешканців повіту і пропонувала створити окреме міське земство, яке б піклувалося тільки Уманню (Киевлянин, 1913, №36, с.5). Ця пропозиція ще тривалий час викликала суперечки та дискусії, що знаходило відображення на шпальтах київської газети.

Таким чином, виявлені у газеті «Киевлянин» і систематизовані публікації про діяльність Уманського повітового земства складають уявлення про напрями культурно-просвітницької роботи органу місцевого самоврядування. Серед пріоритетних напрямів земської роботи були: налагодження шляхів сполучення (телефонний зв'язок), шкільна та позашкільна освіта, піклування про бібліотеки, агропросвітництво та сприяння підвищенню агрокультури сільського населення, організація надання медичної допомоги населенню. Близько сорока заміток про створення виборного повітового земства та його культурно-просвітницьку діяльність у 1911-1914 роках, активність якої була призупинена Першою світовою війною, дають можливість зробити висновок про те, що найнагальніші проблеми розвитку регіону найдоцільніше вирішувати на регіональному рівні. Це утверджує в думці, що існуючий досвід діяльності земств потребує нового переосмислення, вивчення та можливого урахування в процесі реалізації сучасної реформи про децентралізацію. Варте акцентування уваги і те, що діяльність повітового земства висвітлювалась на шпальтах поширюваної на весь Південно-Західний край держави газети «Киевлянин», що можна вважати поширенням досвіду земської роботи.

Отже, формулювання кінцевого висновку про те, що саме діяльність земств щодо територіальної самоорганізації українського суспільства була однією із заповорок економічного та культурного розвитку ще потребує

додакових досліджень, що передбачає розширення джерельної бази шляхом введення до наукового обігу маловивчених або і зовсім не досліджених джерел. Тому перспективним бачиться висвітлення господарської діяльності Уманського повітового земства за публікаціями газети «Киевлянин» для комплексного вивчення історії повітового земства за публікаціями газети «Киевлянин» для комплексного вивчення історії повітового земства. А загалом історія місцевого самоврядування на українських землях має поповнитись комплексним дослідженням газети «Киевлянин» як джерела вивчення земських установ в Україні.

Список використаних джерел та літератури

1. Бовуа, Д. 1988. *Битва за землю в Україні 1863-1914. Поляки в соціо-етнічних конфліктах*. Київ: Критика.
2. Верховцева, І. 2004. *Діяльність земств Правобережної України (1911-1920 рр.)*. Автореф...канд. іст. наук. Черкаси.
3. Мацузато, К. 1992. Столыпинская реформа и российская агротехническая революция. *Отечественная история*. №6. 194-200.
4. Миколаєнко, І. 2000. Журнал «Русская мысль», як одне із джерел про діяльність земств в Україні. *Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Вісник. Історія*. Вип. 46. 56-61.
5. Миколаєнко, І. 2003. *Історіографія діяльності земських установ України (1864-2001 рр.)* Автореф. дис...канд. іст. наук. Київ.
6. Огієнко, О. 2010. *Земства Правобережної України: організаційно-правовий статус та соціальні функції (1904-1917 рр.)* Автореф. дис...канд. іст. наук, Київ.
7. 1911. Чрезвычайное земское собрание в Уманском уезде. *Киевлянин*. №212. 3.
8. 1911. *Киевлянин*. №281. 5.
9. 1911. Утверждение земских выборов. *Киевлянин*. №223. 5.
10. 1911. Местные известия. *Киевлянин*. №293. 4.
11. 1912. Умань. *Киевлянин*. №136. 4.
12. 1912. Умань. *Киевлянин*. №137. 4.
13. 1912. Корреспонденция «Киевлянина». *Киевлянин*. №187. 5.
14. 1912. Корреспонденция «Киевлянина». *Киевлянин*. №194. 4.
15. 1912. Корреспонденция «Киевлянина». *Киевлянин*. №230. 3.
16. 1912. Умань. *Киевлянин*. №356. 5.
17. 1913. Корреспонденция «Киевлянина». *Киевлянин*. №36. 3.
18. 1913. Опыты искусственного оплодотворения. *Киевлянин*. №156. 2.
19. 1913. Корреспонденция «Киевлянина». *Киевлянин*. №160. 4.
20. 1913. Утверждение школьной сети. *Киевлянин*. №228. 3.

21. 1913. Уманское районное опитное поле. *Киевлянин*. №298. 4.
 22. 1913. Опытная районная станция. *Киевлянин*. №320. 6.
 23. 1913. К утверждению районной опытной станции. *Киевлянин*. №328. 4.
 24. 1914. Телефон Умань-Гайсин. *Киевлянин*. №49. 3.
 25. 1914. Земство и церковно-приходские школы. *Киевлянин*. №77. 3.
 26. 1914. Телефон Тараща-Умань. *Киевлянин*. №80. 3.
 27. 1914. Умань. *Киевлянин*. №90. 3-4.
 28. 1914. «Украинцы» Уманского земства. *Киевлянин*. №98. 3.
 29. 1914. Телефон Умань-Гайсин. *Киевлянин*. №169. 3.
 30. 1914. Умань. *Киевлянин*. №193. 3.
 31. 1915. Местные известия. *Киевлянин*. №2. 3.
 32. 1915. Телефон Киев-Одесса. *Киевлянин*. №276. 2.
 33. 1918. Корреспонденция «Киевлянина». *Киевлянин*. №283. 4.
 34. Савенко, Ан. 1919. Барон Ю.Ф. Мейендорф (Некролог). *Киевлянин*. №30. 2.
1. Bovua, D. 1988. Bytva za zemliu v Ukraini 1863-1914. Poliaky v sotsio-
etnichnykh konfliktakh. Kyiv: Krytyka.
 2. Verkhovtseva, I. 2004. Diialnist zemstv Pravoberezhnoi Ukrainy (1911-1920
rr.). Avtoref...kand. ist. nauk. Cherkasy.
 3. Matsuzato, K. 1992. Stolypynskaia reforma y rossiyskaia
ahrotekhnycheskaia revoliutsyia. Otechestvennaia ystoriia. №6. 194-200.
 4. Mykolaienko, I. 2000. Zhurnal «Russkaia mysl», yak odne iz dzherel pro
diialnist zemstv v Ukraini. Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa
Shevchenka. Visnyk. Istoriiia. Vyp. 46. 56-61.
 5. Mykolaienko, I. 2003. Istoriohrafiiia diialnosti zemskykh ustanov Ukrainy
(1864-2001 rr.) Avtoref. dys...kand. ist. nauk. Kyiv.
 6. Ohiienko, O. 2010. Zemstva Pravoberezhnoi Ukrainy: orhanizatsiino-
pravovyi status ta sotsialni funktsii (1904-1917 rr.) Avtoref. dys...kand. ist. nauk,
Kyiv.

7. 1911. Chrezvychnoye zemskoe sobranie v Umanskom uезде. Kyevliany. №212. 3.
8. 1911. Kyevliany. №281. 5.
9. 1911. Utverzheniye zemskyykh vyborov. Kyevliany. №223. 5.
10. 1911. Mestnyye yzvestiya. Kyevliany. №293. 4.
11. 1912. Uman. Kyevliany. №136. 4.
12. 1912. Uman. Kyevliany. №137. 4.
13. 1912. Korrespondentsiya «Kyevliany». Kyevliany. №187. 5.
14. 1912. Korrespondentsiya «Kyevliany». Kyevliany. №194. 4.
15. 1912. Korrespondentsiya «Kyevliany». Kyevliany. №230. 3.
16. 1912. Uman. Kyevliany. №356. 5.
17. 1913. Korrespondentsiya «Kyevliany». Kyevliany. №36. 3.
18. 1913. Oпыты yskusstvennoho oplodotvorenyia. Kyevliany. №156. 2.
19. 1913. Korrespondentsiya «Kyevliany». Kyevliany. №160. 4.
20. 1913. Utverzheniye shkolnoi sety. Kyevliany. №228. 3.
21. 1913. Umanskoe raionnoe opytное pole. Kyevliany. №298. 4.
22. 1913. Oпыtnaia raionnaia stantsiya. Kyevliany. №320. 6.
23. 1913. K utverzheniyu raionnoi opytnoi stantsyy. Kyevliany. №328. 4.
24. 1914. Telefon Uman-Haisyn. Kyevliany. №49. 3.
25. 1914. Zemstvo y tserkovno-prykhodskyye shkoly. Kyevliany. №77. 3.
26. 1914. Telefon Tarashcha-Uman. Kyevliany. №80. 3.
27. 1914. Uman. Kyevliany. №90. 3-4.
28. 1914. «Ukrayntsy» Umanskoho zemstva. Kyevliany. №98. 3.
29. 1914. Telefon Uman-Haisyn. Kyevliany. №169. 3.
30. 1914. Uman. Kyevliany. №193. 3.
31. 1915. Mestnyye yzvestiya. Kyevliany. №2. 3.
32. 1915. Telefon Kyev-Odessa. Kyevliany. №276. 2.
33. 1918. Korrespondentsiya «Kyevliany». Kyevliany. №283. 4.
34. Savenko, An. 1919. Baron Yu.F. Meindorf (Nekroloh). Kyevliany. №30. 2.